

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**SOSYAL NÜFUZ KURAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ HRİSTİYAN MÜZİĞİ
VE PROTESTAN KÜLTÜREL KİMLİĞİ**
**CONTEMPORARY CHRISTIAN MUSIC IN TURKEY AND PROTESTANT CULTURAL
IDENTITY IN THE CONTEXT OF SOCIAL PENETRATION THEORY**

Uğur ASLAN*
İbrahim Yavuz YÜKSELSİN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türk Çağdaş Hristiyan Müziği özelinde Protestan kültürel kimliğinin küresel ve yerel bileşenler aracılığıyla nasıl temsil edildiğini incelemektir. Türk Çağdaş Hristiyan Müziği, Amerika merkezli ortaya çıkan Çağdaş Hristiyan Müziği ile benzer özellikleri taşımasının yanı sıra şarkı sözleri, oturtum, ritim ve vokal tekniği gibi müziksel özellikleriyle yerel unsurları da içermektedir. Bunun yanı sıra müziğin bu unsurları, sayıları oldukça az olan Türk Protestanlar arasında önemli bir kimlik temsili sağlar. 'Ben' ve 'Öteki' ya da 'Biz' ve 'Onlar' ayrımına dayanan bir kavram olarak kimlik, Almant ve Taylor'un geliştirmiş olduğu sosyal nüfuz kuramı (*social penetration theory*) ile çok katmanlı olarak okunabilecek bir kavramdır. Bahsi geçen her bir katman kimliğin farklı bir boyutunu (gözlemlenebilir, psikolojik, görünmez) temsil edebilir. Elbette kimlik yaratımındaki bir diğer önemli unsur kültürdür. İnsanlar maddi ve hayali (*subjective*) kültürel öğeler aracılığıyla kimlikleri yaratırlar. Çağdaş Hristiyan Müziği (Contemporary Christian Music) türü ise Protestanların dinsel, kültürel ve sosyal temsillerinde yer eden ve kültürel kimliğin yaratımında rol alan unsurlardan birisidir. Türk Çağdaş Hristiyan Müziği ise mainstream türlerden beslenen ve aynı zamanda yerel unsurlarla şekillenen bir tür olarak Türk Protestanlar açısından kültürel aidiyet, kültürel değer ve kültürel ortaklık sağlar.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Kültürel Kimlik, Sosyal Nüfuz Kuramı, Protestan, Çağdaş Hristiyan Müziği.

Abstract

The aim of this study is observing how Protestant cultural identity is represented by global and local constituents in specific to Turkish Contemporary Christian Music. Although Turkish Christian Music includes the similar features with Contemporary Christian Music in which is shown up in United States of America, it also includes local elements such as lyrics, musical instruments and musical features like rhythm, vocal technique. In addition to this, factors of this music provide an important representation of identity among Turkish Christians which are quite a little. Identity that bears the difference between 'Me' and 'Other' or 'Us' and 'Others' is a concept that can be read as multilayer through social penetration theory that is developed by Almant and Taylor. Aforementioned each layer may represent different type of dimension of identity such as observable, psychological, invisible. For certain the other crucial element in creation of identity is culture. People create identities by cultural constituents of material and subjective culture. Contemporary Christian Music is a component that takes role in religious, cultural and social representation of Protestants and creation of cultural identity. As for that, Turkish Contemporary Christian Music as a kind that is fed by mainstream kinds and also at the same time is shaped by local factors, provides cultural belonging, cultural value and cultural association for Turkish Protestants.

Keywords: Identity, Cultural Identity, Social Penetration Theory, Protestant, Contemporary Christian Music.

Giriş

1980'lerdeki post-modernizasyon süreci, 1990'lı yıllardan itibaren hız kazanan küreselleşme ve 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, soğuk savaş sonrası geçiş dönemi ve en son 11 Eylül terörü ile birlikte kültürel kimlik temelli talepler ve çatışmalar görünür olmuştur (Keyman, 2007: 217-218). Bu bağlamda, insan gruplarının kendilerini nasıl tanımladıkları ve kendilerini temsil eden araçları nasıl kullandıkları, kimlik odaklı çalışmaların temelini oluşturmuştur. Kültürel farklılıklar temeline oturan grupların, onları 'diğerleri'nden ayıran tanımlama ve temsil etme aracı olarak kimlik, ideolojiden bir bireye kadar çok boyutlu olarak okunabilecek bir kavramdır. Böylelikle kültürel dizgeler dikkate alındığında 'kimlik' kavramının sınırlarının, çalışma için dikkatle işlenmesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Bahsi geçen sosyal süreçleri de dikkate alarak kimlik ile ilişkili görülen müzik pratiklerinin, topluluklar tarafından kendilerini tanımlama ve temsil etmelerinde araç olarak, hangi bağlamlarda kullandıkları çalışmanın ana odağını oluşturur.

Triandis'e (1972) göre "kültür, maddi ve hayali (*subjective*) olmak üzere iki kategoride ele alınabilir. Maddi kültür giyecek, yiyecek, evler, otoyollar ve makineler gibi unsurlardan oluşur. Hayali kültür ise bir toplumun kendi sosyal ortamını algıladığı karakteristik tarzıdır. Hayali kültür ekonomi, eğitim, politika, felsefe ve dini sistem gibi unsurlardan oluşur" (Aktaran Triandis, 2002: 3). İnsanların kendilerini temsil ve

* Bağımsız Araştırmacı, uguraslan90@hotmail.com

** Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü, iyavuz@deu.edu.tr

ifade aracı olarak müzik, kültürün hem maddi hem de hayali yönüyle ilişkili olabilir. Durum insanların kendilerini müzik aracılığıyla diğerlerinden ayırma noktasına geldiğinde ise bir kimlik meselesi (*issue*) haline dönüşür. Nitekim Frith'e göre müzik, kimlik meselesinde anahtar rol oynayabilir. Çünkü müzik yoğun bir şekilde kolektivite içerisinde özellikle birlikte ben ve öteki ayırımına vurgu yapabilir (2003: 110).

İnceleme nesnesi olarak antropologların topluluk ya da sosyologların toplum olarak ele aldıkları olguların temsillerinde kimlik meselesi önemli bir yer tutar. Kimlikle ilişkili olarak temsiller, ifade kültürü pratikleriyle de ilişkilidir. Elbette ifade kültürü pratiklerinden biri olarak görülen müzik için de kimlik, bir mesele olmanın yanında aynı zamanda konuyu ele alabilmek için kullanılabilen bir bakış açısı da sağlar. Kimlik, "kültürel farklılıklar" odaklı yapılacak bir sorgulamada, 'Ben' ve 'Öteki' ya da 'Biz' ve 'Onlar' ayırımına dayanan bir kavram olarak işlev görebilecek bir araçtır. Araştırmada kişiler ya da toplulukların kimliklerin yeniden yaratımının hangi boyut ve unsurlarla gerçekleştirdiğini görebilmek amacıyla kimlik kavramı, Almant ve Taylor'un (1973) geliştirmiş olduğu 'sosyal nüfuz kuramı' (*social penetration theory*) çerçevesinde incelenmiştir. Her ne kadar sosyal nüfuz kuramı bireyler arası ilişkilerin gelişimini açıklamak için geliştirilmiş olsa da (Almant ve Taylor, 1973; Baack vd, 2000) bu kuram kimlik kavramının tanımlanması açısından da iş görür. Bunun yanı sıra kimliğin, bireyler ve topluluklarca yeniden yaratılması dikkate alındığında, ulusal, dinsel, kültürel, sosyal gibi çeşitli unsurların işletilmesiyle farklı biçimlerde kavramsallaştırıldığı da görülür.

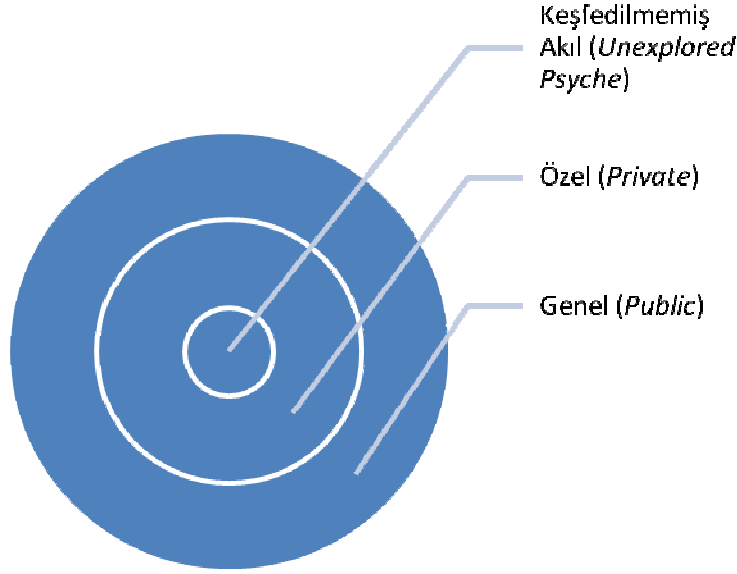
Dinsel pratiklerle ilişkili olan müzik, insanların günlük yaşamlarında yer ederek bir kimlik temsiline dönüşebilmektedir. Bu bağlamda 20. Yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve Çağdaş Hristiyan Müziği (*Contemporary Christian Music-CCM*) olarak adlandırılan popüler müzik türü, özellikle Protestanlar özelinde günlük yaşamda kullanma, temsil ve ifade aracı olarak işlev görme, dinsel deneyim ve pratiklerin bir odağı olma gibi unsurlarla Hristiyanlar özelinde kimlik temsili sağlar. "Çağdaş Hristiyan Müziği" olarak adlandırılan ve farklı popüler müzik biçimlerini içeren bu tür, medya, müzik endüstrisi, teknoloji, kiliseler arası ilişkiler ve küreselleşme sürecinin sonuçları ile Dünya geneline yayılmış ve Hristiyan toplulukları tarafından kabul görmüştür" (Aslan, 2015: 19). Bununla birlikte, Çağdaş Hristiyan Müziği eş zamanlı olarak kilise ayinlerinde ve toplantılarında da kullanılmaya başlandı ve bu müziğin toplulukların pratiklerine uyarlanmasıyla Çağdaş Tapınma Müziği (*Contemporary Worship Music*) biçimi ortaya çıktı. Kilisedeki dinsel pratiklerle ilişkili olan bu müzik biçimi bireyler ve topluluklar tarafından 'Ben' ve 'Öteki' ya da 'Biz' ve 'Onlar' ayrımıyla ilişkili olarak ifade edilmesi ve Protestanlığın bir temsili olarak görülmesi sebebiyle kimlik ile ilişkilidir. Nitekim dinsel ifadeyle ilişkili olan bu kimlik durumunu sayıları oldukça az olan Türk Protestanlar arasında daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Hristiyanlığın Türkiye coğrafyasında baskın bir kimlik olmaması sebebiyle Türk Çağdaş Hristiyan ve Türk Çağdaş Tapınma Müziği Hristiyanların temsillerinde önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak temsilin hangi bağlamda ve hangi unsurlarla yapıldığı kimlik kavramı özelinde önem taşımaktadır. Bu sebeple çalışmada öncelikle kimlik kavramını kuramsal tartışma çerçevesinde tanımlama girişiminde bulunulmuştur. Bu bağlamda Protestanların müzik pratiklerini ele almak amacıyla kültürel kimlik ve kolektif kimlik kavramları irdelenmiştir. Ardından Türk Çağdaş Tapınma Müziği, Protestan kültürel kimliği çerçevesinde ele alınmıştır.

1. Kimlik ve Sosyal Nüfuz Kuramı (Social Penetration Theory)

Kimlik çok boyutlu olarak okunabilecek bir kavramdır. Çünkü bir kimlik kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal olarak bireyler ya da grupların kültürel sermayelerince (*cultural capital*) oluşturulur. Ayrıca kimlik, durağan olmayıp sürekli yeniden inşa süreciyle, yeniden üretilir ve tanımlanır. Nitekim Frith (2003: 110) kimliğin sabit bir olgu olmadığı fakat bir süreç olduğundan bahseder. Hall (2011: 5-6), kimliği belirli söylemlerin sosyal konuları olarak, 'sorgulamaya' (*interpellate*) teşebbüs eden söylem ve pratikler ile bize konuşulabilen konular olarak inşa eden ve konular üreten süreçler arasındaki birleşme noktası olarak tanımlar. Bir süreç içerisindeki söylem ve pratiklerle tanımlanan kimlik aynı zamanda "insanların ne olduklarından ziyade ne olmakta oldukları süreçte tarih, dil ve kültür kaynaklarını kullanarak sordukları sorularla ilişkilidir" (Hall, 2003: 4). Elbette söylem ve pratikler aracılığıyla insanlar belirli tarihsel referanslara gönderme yaparak kendi kimliklerini yaratır ve bu bağlamda onu değişmez bir unsur olarak görürler. Nitekim Stuart Hall (1991), 1 Nisan 1989'da State University of New York'da düzenlenen sempozyumda, kimliklerin sabit referans noktaları olduğunu ve geçmişte de, şimdi de ve gelecekte de dönen dünyada duran sabit noktalar olduğunu söylemiştir (1991: 41).

Butler'e (1993) göre bütün kimlikler kabul etmeme, bir yapısal dışarının (*outside*) söylemsel inşası ve küçük düşürücü ve marjinalleşmiş konuların üretimi aracılığıyla açıkça sembolik, temsil edilebilir dış alanda işletilir (Aktaran Hall, 2003: 15). Bununla birlikte kimliğin dışarıdan görülmek istenen istek olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Hall'a (1991: 21) göre "kimlik bir yapılandırılmış temsildir" (Aktaran Grossberg, 2003: 89). "Kimlik her zaman geçicidir ve farklılıkları belirtme yoluyla kimlikleri tanımlayan ilişkilerin sabit olmayan etkileri içerir. Nitekim buradaki vurgu kimliklerin çokluğunda, belirli bir kimlikten

ziyade farklılıklarda ve parçalar ya da farklılıklar arasındaki bağlantı ya da artikülasyonlardadır" (Grossberg 2003: 89). Böylelikle yapılandırılmış temsiller olarak kimlikler farklı parçalar ve bunlar arasındaki bağlantılarla da okunabilir. Bu noktada sosyal nüfuz kuramının önermiş olduğu katmanlı yapı, hem bireyler arasındaki ilişki hem de kimliklerin okunabilmesi açısından bir araç olarak işletilebilir.

Tablo 1. Kimliğin sosyal nüfuz kuramına göre irdelenmesi (İnternet Kaynağı, 01).

Sosyal nüfuz kuramı kimi zaman insanlar arası ilişkiyi katmanlı yapısı ve bu katmanlar arası ilişkiler bağlamında ele alması sebebiyle 'soğan teorisi' olarak da adlandırılır (Baack vd 2000: 40). Kulich (2015), kimlik ile sosyal nüfuz kuramı arasında bağlantı kurarak kültürün ve hatta kimliğin bir soğana benzediğini öne sürer. Kulich'e (2015) göre ilk katman insanların dış görünüşüyle ve gözlemlenebilen olgularla ilişkili olup ardından gelen katman psikolojik ve daha özel konularla ilişkilidir. En temelde bulunan katman ise belirli durumlarda ortaya çıkan ve görünür olan, temel kişilik ya da korkularla ilişkilidir. Kulich (2015) en dıştaki katmanı genel (*public*) olarak isimlendirirken ardından gelen katmanı daha özel bilgiler içermesi bakımından özel (*private*) olarak adlandırır. En temelde yer alan katman ise belirli durumlarda ortaya çıkması ve görünür olması sebebiyle keşfedilmemiş akıl (*unexplored psyche*) olarak isimlendirilir (İnternet Kaynağı, 01). Bu bağlamda her bir katmanın gözlemlenmesi sonucu kimliği meydana getiren maddi ve hayali (*subjective*) kültürel öğeler ortaya çıkarılır. Bu noktada insanların kimliklerinin yeniden yaratımında hangi referans noktalarına gönderme yaptıkları katmanlar arasında incelenip, önem verilen vurgular aracılığıyla sonuçlar ortaya konulabilir. Kimlik, bir temsil unsuru olarak değerlendirilmesi sonucu bireyler ve kolektifler kendilerini ifade etmelerinde genellikle söylemsel pratiğe başvururlar. Kimlik üzerine konuşulan üç katman (genel, özel ve keşfedilmemiş akıl) içerisinde gerçekleşen söylemsel pratiklerle 'diğerlerinden' kendilerini farklılaştırma durumuyla kimlik söyleminin varlığından söz etmek mümkün olur.

2. Kültürel ve Kolektif Kimlikler

Kimlikler daha önce de vurgulandığı gibi tanımlanma noktaları bakımından çeşitliliğe sahiptirler. Bu bağlamda, 'kültürel grupların', kültürel farklılıklar temelli oluşturulan kolektif aidiyet bilinci, kolektif kimlik kavramına gönderme yaparken, tarih ve kültür söylemleri üzerinden yapılan tanımlama noktaları kültürel kimlikleri tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra kültürel ve kolektif kimliğin tanımlanma durumunda insan gruplarının kendilerini tanımlamada bütünleştirici ve ayrıştırıcı unsurları nasıl kullandıkları önem arz etmektedir. Bütünleştirici unsurlardan anlaşılması gereken şey bir topluluğun 'Biz' üzerinden gerçekleştirdiği söylemlerken, ayrıştırıcı unsurlar karşıtlık oluşturacak 'Biz' kavramı ile oluşturulan sınırların dışındaki 'ötekiler' ile ilişkilidir. Bu çalışma açısından olguların içerdiği bu farklılıklar doğrultusunda kolektif kimlik ve kültürel kimlik kavramları kullanılmıştır.

Bireyler açısından aidiyetlikler, kültürel farklılıklar temeline göre meydana gelir. "Kültürel farklılıklar' terimi ile kastedilen din, etnik köken, ulus, ideoloji, dünya görüşü ya da tercih edilmiş yaşam tarzı esasına göre biçimlenmiş kimlikler arasındaki ayrışma sürecidir" (Erol, 2002: 219). Bu farklılıklar temeli üzerinden yapılacak bir kimlik tanımlaması kolektif kimlik ile olduğu kadar kültürel kimlik ile de ilişkilidir. Nitekim Erol'a (2002: 223) göre "kolektif kimlik, bir grubun öteki gruplardan farklı olduğunu ortaya koyma ve bunu vurgulama talebi" olarak tanımlanırken kültürel kimliği "ölçeği ve niteliği ne olursa olsun toplulukları birbirinden ayıran öğelerin birleşimi" şeklinde tanımlar. Sözgelimi Alevi kültürel kimliğinden bahsedecek olursak, Alevilik içerisinde farklılığa vurgu yapılması (Tahtacı Alevileri, Arap Alevileri vb.) ve

aynı zamanda bu farklı kolektif aidiyetliklerin bütünleştirici unsurlarla tanımlaması sebebiyle Alevi kolektif kimliği/kültürel kimliğine bir örnek oluşturur. Bu anlamda durağan olmayan, tamamlanmamış, sınırlarının sürekli yeniden belirlendiği bir kavram olarak kimliğin tanımlanmasına dair farklı yaklaşımların dikkatle ele alınması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Stuart Hall (1990), kültürel kimlik üzerine düşünmenin iki farklı yolu olduğunu söyler. Birinci yol insanların paylaştıkları kültür, tarih ya da soyların ortaklığına dayanan 'benlikleri' ile ilgilidir. Bu tanımlama ile kültürel kimliklerimiz bize ortak tarihsel deneyimleri ve paylaşılan kültürel kodları 'bir insan' olarak durağan, değişmeyen referans ve anlamların devam eden yapıları ile sağlar (1990: 223). Kültürel kimliğin ikinci tanımı ise birçok benzerliğin yanı sıra derin ve önemli farkların kritik noktalarını içerir. Bu farklar 'biz gerçekten neyiz' ya da 'biz ne olduk' sorularıyla bütünü parçası haline gelirler. Kültürel kimlik bu anlamıyla geçmişe ait olduğu kadar geleceğe de aittir. Yani kültürel kimlikler, geçmişin hikayeleri aracılığıyla kendimizi farklı yollarla konumlandırdığımız isimlerdir (Hall, 1990: 225). Nitekim, Assmann ve Czaplicka (1995) kültürel kimlik ile kültürel hafıza arasında ilişki kurarak kültürel kimliğin tanımlanma biçiminde tarihsel deneyim ve kültürel ortaklıkları da ele alır. "Kültürel hafızanın sabit noktaları vardır ve zaman içerisinde bu noktalar değişmez. Kültürel oluşumlar (metinler, ayinler, anıtlar) ve kurumsal iletişim (ezberden anlatma, pratikler, yerine getirme) aracılığıyla korunan hafızanın sabit noktaları geçmişin kaçınılmaz olaylarıdır" (1995: 129). Bu noktadan da anlaşılacağı gibi kültürel kimlik de kolektif aidiyet bilinci temelli oluşturulan bir unsurdur. Fakat tanımlanma noktasının tarihsel deneyim ile topluluğun 'kültürel hafızası' olması sebebiyle kolektif kimlik ile arasında fark yaratır.

Kültürel kimlik, belirli bir kolektiviteye aidiyetin yanı sıra kültürün farklı dereceleriyle ilişkili olması sebebiyle kolektif kimlikten belirli bir noktada ayrılır. Ruobing ve Kulich'e (2015) göre kültürel kimlik, meydana gelmesinde kişisel ve sosyal kimlikten farklı unsurları gerektirmektedir. Kültürel kimlik bahsinde beş unsurun gözlemlenebilmesi gerekmektedir. Bunlar, 1-) paylaşılan topluluk ve açıkça görünen benzerlikler, 2-) ortak yapılar (*patterns*) ve toplumsal işaretler, 3-) aidiyet hissi, 4-) güvenlik hissi ve memnuniyet ve 5-) devam eden bağlılık şeklindedir (İnternet Kaynağı, 02). Her ne kadar paylaşılan kültürel değerler ve kültürel aidiyet hissi, kültürel kimliğin tanımlanmasında rol oynasa da insanların farklılıklara vurgu yaparak kendilerini diğerlerinden ayırması kültürel kimlik meselesinde yer eder. Nitekim Laclau'nun (1990) belirttiğine göre Derrida, kimlik oluşumlarının her zaman bir şeyin dışlanma ve iki karşıt uçtan çıkan bir şiddet hiyerarşisi oluşumuna temellendiğini göstermiştir (Aktaran Hall, 2011: 4). Bu bağlamda, kültürel kimlik benzerlik ve ortaklıklar kadar farklılıklar temelinde de oluşturulur ve yeniden üretilir.

Tomlinson (2003) kültürel kimliği, kültürel aidiyet olarak küresel ve yerel bağlamında ele alır. Tomlinson'a (2003: 269) göre "küreselleşme sürecinden önce var olan yerel, özerk, farklı ve iyi tanımlanmış, güçlü ve coğrafik yerler ile kültürel deneyimler arasında kültürel olarak sürdürülen ilişkiler vardı. Bu bağlantılar birisinin ve bir topluluğun kültürel kimliğini oluşturur". Günümüzde küreselleşme ile bu bağlantılar daha karmaşık hale gelmiştir ve insanlar kendilerini ifade noktalarında kültürel kimliklerindeki bu karmaşık bağlantılara daha sık başvurmaktadır. Bu durumu kültürel kimlik temelli sorunlarda görmek mümkündür. İnsanlar kendilerini 'diğerlerinden' ayırırken kendi kültürel kimlikleri üzerinde çeşitli taleplerde bulunmaktadırlar. Nafiz Tok (2003), bu gelişmelerin kültürel kimlik üzerindeki etkilerini şöyle anlatır:

Dünya'nın her köşesinde insanlar etnik, dini ve ulusal kimliklerinin bilincine giderek daha fazla varıyorlar, kimliklerinde daha ısrarcı oluyorlar ve kültürel kimlikleri adına çeşitli taleplerde bulunuyorlar. Kültür ve dillerinin korunmasını, çocuklarını kendi anadillerinde eğitme hakkını, kendi özel gün ve sembollerinin ulusal gün ve semboller olarak tanınmasını, içerisinde yaşadıkları toplumlara kültürel ve tarihi katkılarının tanınmasını, grupların siyasal temsilini, siyasal özerklik ve hatta bazı durumlarda bağımsızlıklarını talep ediyorlar. Bu talepler uzun süre ihmal edilmiş olan kültürlere ilişkin konuları siyasetin kalbine yerleştirerek, siyasal yaşamı onlarca yıldır yönetmiş olan anlayışların, ilkelerin ve varsayımların sorgulanmasına neden oluyor (Aktaran Akdemir, 2004: 44).

Kültürel kimlik temelli taleplerin ortaya çıkmasının sebeplerinden bir tanesi, kimlik kavramının tanımlanmasında temel olarak görülen unsurlardan olan siyasetin oynadığı roldür. Sözelimi Hall (2011: 2), kimlik kavramı üzerine sorulacak sorunun merkezinde bulunan unsurlardan birisinin siyaset olduğundan bahseder ve kimlik politikalarının siyasal hareketlerin modern biçimlerinde önemli bir rol oynadığından bahseder. Bu bağlamda, aktörler aracılığıyla kültürel kimlikler politika alanında da temsil edilirken 'Biz' üzerinden yapılan tanımlamayla kolektif birliğe gönderme yapılır ve 'karşıt uçta' görülen 'Diğerleri' (Sözelimi Türk-Kürt, Müslüman-Hristiyan) ile yapılan kıyaslama ile farklılıklar temelli bir kimlik tanımı yapılır.

3. Protestan Kültürel Kimliği ve Çağdaş Hristiyan Müziği

"Hristiyanlık, Dünyanın her yerine yayılmış durumda olan ve Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere üç mezhepten oluşan bir dindir. Elbette bu üç mezhep, kendi içerisinde homojen olup benzer

pratiklere sahip değildir" (Aslan ve Yükselsin, 2015: 880). Protestanlık mezhebi kendi içerisindeki farklı akım ve tarikatlaşmalarla diğer mezheplere göre daha farklılık içeren bir görünümde. Bu tür farklılaşma ve benzerlikler Protestan kültürel kimliğini birleştirici anlamda temsil ettiği gibi kimi zaman ayrıştırıcı unsurlarla Protestanlık içerisindeki daha spesifik gruplaşmaları temsil etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada Protestan kültürel kimliğinden bahsedilen durum, Protestanlık içerisindeki bütün gruplaşmaları birleştirici olarak görev yapan bir şemsiye terimdir. Bu terimin kullanılmasının sebebi Protestan toplulukların tapınma müzikleri anlamında farklı pratikleri belirlemesinin yanı sıra Çağdaş Tapınma Tarzını benimseyen Protestan kiliseler arasında kimlik bağlamında ortaklıklara vurgu yapılmasıdır.

Neto'ya (2010: 195) göre "Hristiyan müziğini tanımlamak kolay bir iş değildir. Hristiyan kiliseleri birinci yüzyıldan beri müziğin farklı formlarını kullanmaktadır. Bu sebeple Hristiyan müziği ortaçağ kilise müziğinden (*plainchants*) rock gruplarına, çoksesli koral ilahiler ve korolara kadar çok farklı olabilir". Bu nedenle "Hristiyan Müziği" denildiğinde tek bir müziksel pratikten söz etmek mümkün değildir. Çağdaş Hristiyan Müziği olarak adlandırılan ve farklı popüler müzik biçimlerini içeren tür, 20. Yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış ve medya, müzik endüstrisi, teknoloji, kiliseler arası ilişkiler ve küreselleşme sürecinin sonuçları ile Dünya geneline yayılmış ve Hristiyan toplulukları tarafından kabul görmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni dinsel akımlar, 20. Yüzyılın ikinci yarısında hem klasik batı müziğinde hem de popüler müzikte meydana gelen değişiklikler, Rock'n Roll ve sonrasında gençlerin önemli rol oynadığı karşıt kültürün (*counter-culture*) Çağdaş Hristiyan Müziği'nin ortaya çıkmasında rolü vardır. Çağdaş Hristiyan Müziği, incilin mesajı ve popüler müziğin eşleşmesiyle ortaya çıkan bir türdür (Abelman, 2006: 209). Bu durumda bu müziğin fonksiyonu çok açıktır: "Hristiyan ideolojisini daha çağdaş müzikal zevklerle tanıtmak ve Hristiyan toplulukları arasındaki uygunluğu popüler performans pratiklerinden faydalanarak sürdürmek" (Dumbauld, 2012: 1). Hristiyan ideolojisini, yani "Tanrı'nın müjdesini" yaymak Hristiyanların, özellikle ise Protestanların ve Hristiyanlığı yaymaya yönelik odaklanan Evangelist'lerin görev olarak gördüğü bir olgudur. Çağdaş Hristiyan Müziği ise bu ideolojiye hizmet etmenin yanı sıra Hristiyan kültürel kimliğinin bir temsil aracı olarak iş görür. Bu bağlamda Çağdaş Hristiyan Müziği, müziksel ve metinsel unsurlar aracılığıyla Hristiyanların 'diğerleri' tarafından nasıl görünmek istediğini tanımlayabildiği gibi Hristiyan toplulukları arasında müzik aracılığıyla aidiyet hissi ve ortak kültürel kodları içeren bir kimlik temsiline sahiptir.

Çağdaş Hristiyan Müziği, Amerika merkezli olarak ortaya çıkan ancak günümüzde küresel süreç ile birlikte "yersiz yurtsuzlaşan" bir müzik türüdür. "Bu türe erken katkılardan birisi Geoffrey Beaumont'un 1956'da yayınlanan *Folk Mass* adlı kitabı olup, ritim ve 'beat' gruplarıyla kombine edilmiş geleneksel ilahi düzenlemelerinden ve kendi bestelerinden oluşuyordu. Sonrasında karizmatik uyanışıyla *çağdaş folk* ve *soft rock* biçimleri geniş bir şekilde uyarlandı. Bu zamanda ilahileri içeren *Sound Of Living Water* (1974) ve *Songs Of Fellowship* (1981) adlı kitaplar vardı" (Jones ve Webster, 2006: 11).

Çağdaş Hristiyan Müziği'nin ilk müzisyenleri çok az da olsa bir ticari başarı gösterdiler. Ancak yine de Hristiyanlar çağdaş türe uzak duruyordu. Genel izlerkitle ise Hristiyan şarkı sözlerine uzak duruyordu ve müzik kayıt üretimi teknik olarak kalitesizdi. Bu kayıtların dağıtımı çoğunlukla Hristiyan kitabevlerine yapıyordu (Gormly, 2003: 254). Böylelikle o zamana kadar olagelmış Hristiyan kilise müziği üzerinde karar kılınan fikir birliği, 1970'lerin sonu ile 1980'lerde hızlı bir şekilde ortadan kalktı (Jones ve Webster, 2006: 11). Artık popüler müziğin de dini ibadetlerde yer aldığı yeni bir tür vardı. Çağdaş Hristiyan Müziği geniş aralıkta "altkültürler" (türler, biçimler) içermektedir. Bunlar *Rock*, *Metal Rock*, *Ritim ve Blues*, *Hip-hop* ya da *Rap*, *Country*, *Reggae* ve *House Dance Music*'tir. Çağdaş Hristiyan Müziği, 1990'ların sonunda milyar dolarlık bir girişimle ticari başarıya ulaştı ve *Rock*, *Country*, *Urban Contemporary*, *Pop* ve *Rap*'in ardından en popüler altıncı müzik kategorisi oldu (Gormly, 2003: 254). Çağdaş Hristiyan Müziği'nin Hristiyan toplulukları arasındaki bu başarısıyla şarkılar yavaş yavaş bireysel kütüphanelere ve kilise ibadetlerine yayılmaya başladı. Çağdaş Hristiyan Müziği'nin geniş aralıkta biçimler içermesine rağmen Hristiyanlar arasındaki birleştiriciliği gerçekleştirmesini ilahilerin dinsel şarkı sözlerine borçludur. İnsanlar ilahi sözlerinin kutsal taraflarıyla ilişki kurarken Çağdaş Hristiyan Müziği, bu türü benimsemiş toplulukların bireyleri arasında bir kimlik temsili sağlayan unsura dönüşür. Çağdaş Hristiyan Müziği'nin üretim ve tüketim sürecinin Hristiyan toplulukları tarafından gerçekleştirilmesi ve bu müziğin bu topluluklar tarafından paylaşılması önemli bir kimlik işaretleyicisi olarak görülebilir. Bunun yanı sıra Hristiyanların bu müziğe yükledikleri ortak anlamlar ile Hristiyan kültürel kimliğinin bir temsil aracına dönüşür.

Müzik, Hristiyanların kültürel kimliğinde yer eden bileşenlerden bir tanesi olup, dinsel pratiklerin tümü, dil, davranışlar, Hristiyan teolojisi ve inanç sistemi gibi birçok unsur bu kimliğin yaratımında rol oynar. Bu bağlamda müziğin, kültürel kimlik temsiline sosyal nüfuz kuramına göre hangi katmanda yer ettiği önem taşımaktadır. Müzik üzerine söylemsel pratikle inşa edilmiş, kendilerini 'diğerlerinden' farklılaştırıcı unsurlar aracılığıyla bir katmana yerleştirilmiş olan Çağdaş Hristiyan Müziği, bulunduğu konuma göre topluluklarca adlandırılmakta ve yeniden adlandırılmaktadır. Sözgelimi, ilahilerin sözlerinden

kaynaklı olarak Çağdaş Hristiyan Müziği olduğu anlaşılması ve bütünleştirici bir aidiyet hissi sağlaması, sosyal nüfuz kuramının genel (*public*) alanıyla ilgili bir durum olurken bireyler arasında müziksel ve ilahi sözleri aracılığıyla ortaklaşmaların bulunması, birlikte müzik yapma ve tüketme sürecinin gerçekleşmesi ve bu durumun kimi zaman teolojik görüş birliğiyle desteklenmesi özel (*private*) alanıyla ilişkilidir. Keşfedilmemiş akıl (*unexplored psyche*) olarak adlandırılan alanda ise müzikle alakalı edimler belirli durumlarda ortaya çıkar. Sözelimi tapınma grubunun çaldığı sırada topluluktan bir ya da birkaç kişinin sesli bir şekilde dua etmesi, topluluktan birisinin müzik sırasında Kutsal Kitap'ın Mezmurlar bölümünden okumak istemesi gibi durumlar bu alanda gerçekleştirilen müzik pratiğine örnek olarak gösterilebilir.

Mike Tison'un görüşme sırasında belirtmiş olduğu anısı, Çağdaş Hristiyan Müziği'nin sosyal nüfuz kuramıyla ilişkili olarak nasıl kimlik temsiline dönüştüğüne bir örnek olarak verilebilir:

Amerika'da kiliseden arkadaşlarımla çimlerde oturuyorduk. Tabii o sırada çimlerde oturan sadece biz değildik. Başka kişilerde vardı. Yan tarafımızda bize yakın bir kısımda oturanların ilahi dinlediklerini duydum. Hemen yanlarına gidip tanıştım ve onlarla hala yakın arkadaşım. Sürekli görüşüyorum ve onlarla Hristiyanlık üzerine konuşuyorum (Görüşme, 20.01.2015).

Mike Tison ardından kutsal kitaptaki bazı konular hakkında aynı düşüncede olmadıklarını ve onların bu görüşe bağlı olarak farklı bir kiliseye katıldıklarını vurguladı. Tison'un ifadelerinden müziğin nasıl bir kültürel kimlik temsili sağladığı açıkça anlaşılabilir. Müzik aracılığıyla Mike Tison'un diğer grupla tanışması, müziğin en genel anlamıyla Hristiyan kültürel kimliğini temsil etmesi sebebiyle sosyal nüfuz kuramının 'genel' (*public*) alanıyla ilişkilidir. Konuşmanın devamında gerçekleşen teolojik anlamdaki fikir uyumsuzluğu ise müzikle alakalı olmamasından ötürü, müziğin bu durumdaki rolü 'genel' alan ile sınırlıdır. Böylelikle bu örnek için Çağdaş Hristiyan Müziği, kimliğin 'özel' (*private*) ve 'keşfedilmemiş akıl' (*unexplored psyche*) alanları ile değil, 'genel' (*public*) alanıyla ilgilidir.

Hristiyanların dinsel anlamda en temel olarak gördüğü olgular içerisinde müziğin bir araç olarak kullanıldığı görülür. Nitekim müziğin bu aracı rolünü tapınma zamanında Tanrı ile kurulan ilişki şeklinde görünürken daha dünyevi şekli olarak insanlar arasında kendilerini tanımlama ve diğerlerinden farklılaştırma şeklinde görmek mümkündür. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Çağdaş Hristiyan Müziği en genel şekliyle Hristiyan kültürel kimliğini temsil eder. Bununla birlikte, çağdaş-geleneksel karşıtlığıyla tanımlanabilecek tapınma biçimleriyle örtüşen dinsel müzik pratiklerinde de görülebildiği gibi, bu ayrım Hristiyanlar arasında farklı gruplaşma ve kendilerini diğerlerinden farklılaştırma şeklinde bir kimlik meselesine dönüşebilir. Bunun bir örneği olan 'Tapınma Savaşları' (*Worship Wars*) Çağdaş-Geleneksel temelli tapınma pratiklerine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Mark Galli'ye göre her ne kadar günümüzde bu 'savaş' sona ermiş olsa da bu durum halen bir 'gergin ateşkestir' (İnternet Kaynağı, 03).

Çağdaş tapınma tarzını benimseyen toplulukların genellikle Protestan, daha özelinde ise Evangelist kiliseler olması sebebiyle bu tür, Hristiyanlığın olduğu kadar Protestan kültürel kimliğinin bir işaretleyicisi olarak görülür. Ancak Protestan kiliseler arasında Çağdaş Hristiyan dağarını kullanıp geleneksel biçimde seslendirmeyi benimseyen kiliseler de vardır. Sözelimi Mesih Kiliseleri (*Churches of Christ*) Protestan inancını benimsemiş ancak geleneksel biçimde Çağdaş Hristiyan ilahilerini polifonik, çalgısız biçimde seslendirirler. Mesih Kiliselerinin dağar olarak Çağdaş ilahileri seçmeleri, Protestan kültürel kimliğinin bir göstergesi olurken tapınma tarzının diğer Protestan akım ve tarikatlaşmalardan farklı olmasının sebebi teolojiktir. Mesih Kiliselerine göre Kutsal Kitabın yeni antlaşma bölümünde çalgı kullanılarak yapılan tapınma olmadığı gerekçe sunularak Hristiyanlığın ilk zamanlarında ve özünde çalgı olmadan tapınılması gerektiği inancı vardır (İnternet Kaynağı, 05). Bu bağlamda Protestan kültürel kimliği ile ilişkili olan durumun Çağdaş Hristiyan müziğinin seslendirilme şeklinin değil, dağarı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim kiliselerin ilahileri farklı seslendirme biçimlerini yerelliklere (şehir, bölge, ülke) göre şekillendirmeleri tapınma bağlamında farklılık teşkil etse de küresel anlamda Protestanlar arasında birleştiriciliği sağlayan müziksel unsur ortak tapınma dağarıdır. Bu bağlamda Türkiye'deki Çağdaş Hristiyan Müziği hem yerel hem de küresel bileşenleri içeren ve Protestan kültürel kimliği bağlamında Türk Protestanlar arasında 'biz' olgusunu yaratan bileşenlerden bir tanesidir.

Resim 01. "Tapınma Savaşlarını" (*Worship Wars*) temsil eden karikatür (İnternet Kaynağı, 04).

4. Türkiye'de Çağdaş Hristiyan Müziği ve Kimlik Temsili

Türk Çağdaş Hristiyan Müziği'nin ilişkili olduğu Protestanlık mezhebi sebebiyle Türkiye'deki Protestanlık hareketleriyle yakından ilişkilidir. Osmanlı devleti döneminde başlayıp, Cumhuriyet döneminde yeni yönetimin kararları ile faaliyet alanları daraltılan Protestanların 1960'lı yıllarla birlikte tekrar canlandığı söylenebilir (Malkoç, 2006; Topçu, 2006; Haboubi, 2010). 1960'lara kadar yaşanan durgunluğun ardından 1980'lerden itibaren artan ve 1990'lı yıllarda ise oldukça belirginleşen kiliseler arası ilişkiler görünür olmaya başladı.

Protestan Kiliseler Derneği'ne göre "Türkiye'deki Protestan toplumunun tarihini 1970'ten önce ve sonra olmak üzere iki dönemde incelemek gerekmektedir" (Protestan Kiliseler Derneği, 2010: 9). Dönüm noktasının 1970 yılı ile ilişkilendirilmesinin sebebi, bu yıldan sonra Müslüman kökenli birkaç kişinin Hristiyanlığı seçmesi, birkaç Süryani ve Ermeni kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının bir araya gelmeleri, ibadet dilinin Türkçe olarak benimsenmesi ve Türk Protestan topluluğunun ortaya çıkmasıdır (2010: 9). Nitekim Mike Buckley "Tanrı'yı Yüceltelim" isimli tapınma şarkılarını içeren kitabın ilk basımının 1970 yılında yapıldığını ve bu kitabın günümüze kadar düzenli olarak genişleyerek geldiğini belirtir (Görüşme, 12.02.2015). Bu kitaptaki ilahiler genellikle İngilizce ilahilerin Türkçeye çevrilmesinden oluşmuştur ve çeviriler Thomas Cosmades tarafından yapılmıştır. Ancak bunun yanı sıra bu kitap erken dönem Çağdaş Tapınma Müziği Türk bestecilerinden, Almanya'da yaşayan ve kendi sözleriyle Türk Müziği melodilerini kullanan Erol Özer ve Ali Yazar'ın ilahilerini de içermektedir (Görüşme, 12.02.2015). Bu sebeple Türkçe ibadetin ve tapınma için Türkçe ilahilerin kullanılması Türk Protestan tarihinde bir dönüm noktasıdır. Böylelikle Türk Hristiyan topluluklar 1970 yılından itibaren artarak bugüne gelmiştir ve Türk Çağdaş Hristiyan Müziği, Türk Protestanlar arasında bu durumda önemli bir kimlik temsili sağlamıştır.

Türk Protestan kültürel kimliğinin en önemli temsil araçlarından birisi Türkçe ilahilerdir. Çünkü Türk Çağdaş Hristiyan Müziği, dinsel olduğu kadar kültürel değer ve kültürel aidiyet hissi sağlayarak bu müziği tapınmalarında benimseyen toplulukların kültürel sermayelerinde yer eder. Nitekim Türkiye'de yabancıların sık katıldığı topluluklarda bile Türkçe ilahilerin seslendirilmesinin en temel sebebi Türk imanlı sayısını arttırmaktır ve bu durum kültürel aidiyetlik ve kültürel benzerlikler aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılır. Aynı zamanda Türkiye'deki birçok pastör ve tapınma liderlerinin amacı kilisede daha aktif olan kısmın Türklere olmasını sağlamaktır. Bu durumda kolektif aidiyet bilincinin yanı sıra 'Biz' ve 'Onlar' ayrımına dayanan, kültürel değerlerin yer ettiği kültürel kimliğin de yaratılması ve yeniden yaratılması amaçlanmaktadır. Sözelimi 1990'lı yılların başında İzmir'de ibadete başlayan Işık Kilisesi, ibadet dili olarak İngilizceyi benimsemiştir. Ancak ardından Türklerin katılım oranının az olması sebebiyle ibadetlerini Türkçe olarak yapmaya başlamışlardır. Günümüzde bu kilise sıklıkla İngilizce bestelenmiş ilahilerin çevirilerini seslendirse de ibadetin Türkçe dilinde gerçekleşmesi Türk Protestan kültürel kimliği yaratımında önemli bir yere sahiptir. Türkiye'deki örnekten farklı olarak benzer bir durumu Arnavutluk'taki Protestan kiliselerde de gözlemlemek mümkündür. Misyonerler, Türkiye'de yapmaya çalıştığı durumu Arnavutluk'ta

gerçekleştirmiş durumdalar. Kilisede yer alan aktörler (Kilise önderi, tapınma lideri vb.) misyonerler yerine Arnavutlardır ve misyonerler sadece yaz kampı gibi kısa süreli etkinliklere katılmaktadırlar. Genel çerçevede misyonerlerin faaliyetlerine bakıldığında gidilen bölgede yerel/bölgesel/ulusal bir Protestan kimliği yaratılmasını sağlamaya çalıştıkları görülür. Oldukça yeni olan ve olgunlaşma döneminde olan Türk Çağdaş Hristiyan Müziği ise yerel olarak Türk Protestan kültürel kimliğinin temsil araçlarından biri olarak görülebilir. Bu bağlamda çeviri ilahilerin yanı sıra Cem Kervan, Kayra Akpınar, Onur Yöş, Işıl Aksünger, Vedat Pektaş ve Adrienne Neusch gibi isimlerin bestelediği Türk Çağdaş Hristiyan Müziği türündeki ilahiler Türkiye'deki kiliselerin ibadetleri için önem arz etmesinin yanı sıra Türk Protestan kültürel kimliği açısından da önem taşımaktadır.

Sonuç

"Yapılandırılmış bir temsil" olarak kimlikler, bireyler ya da toplulukların kültürel sermayelerince yaratılır ve yeniden yaratılırlar. En temelde "Ben" ve "Öteki" ayırımına dayanan kimlik kavramı, sosyal nüfuz kuramına göre üç katmanlı yapı şeklinde incelenebilir. Bahsi geçen her bir katman kimliğin farklı bir boyutunu (gözlemlenebilir, psikolojik, görünmez) temsil edebilir. Elbette kimlik yaratımındaki bir diğer önemli unsur kültürdür. İnsanlar maddi ve hayali kültürel öğeler aracılığıyla kimlikleri yaratırlar. Bu olguların tümünü müziğin topluluklar tarafından üretim ve tüketim sürecinde gözlemek mümkündür. Kültür olarak müzik, sosyal nüfuz kuramındaki kimliğin farklı boyutlarıyla ilişkili olabileceği gibi en sıklıkla gözlemlendiği alan 'genel' ve 'özel' alanlarıdır. Kimliğin 'görünmez' alanını temsil eden 'keşfedilmemiş akıl' katmanı ise o anda içten gelip edinmek istenen dua, okunmak istenen Kutsal Kitap bölümü ve hatta inanca göre kutsal ruh aracılığıyla farklı dillerde konuşma ediminin gerçekleştiği, çok sık görülmeyen durumlarla ilişkili edimleri içerir.

Kültürel farklılıklar temelinde meydana gelen bireylerin bir kolektiviteye aidiyetlikleri, kolektif kimliği yaratırken, kültürel kimlik aidiyetliklerin yanı sıra tarihsel deneyim, kültürel ortaklık, kültürel hafıza, kültürel değerler gibi unsurların rol oynaması ile şekillenir. Her ne kadar paylaşılan kültürel değerler ve kültürel aidiyet hissi, kültürel kimliğin tanımlanmasında rol oynasa da insanların farklılıklara vurgu yaparak kendilerini diğerlerinden ayırması kültürel kimlik meselesinde yer eder. Kültürel kimlik yaratımı, müzik üzerinden söylemsel ve edimsel pratikle yapılabildiği gibi müzik ile kültürel kimliğin içerdiği diğer bileşenler ilişkisi aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Müziğin kültürel gruplar arasında ya da içerisinde ne kadar birleştirici rol oynadığı ise kültürel kimliğin diğer bileşenleri ile olan ilişkisine ve sosyal nüfuz kuramına göre hangi katmanda konumlandığına bağlıdır. Daha derin katmanlara inildikçe, kültürlerce belirlenen müzik üzerindeki ortak fikir birliği (ortak sağduyu perspektifi) ortaya çıkacaktır.

Çağdaş Hristiyan Müziği, genellikle Protestan topluluklarca benimsenmiş olan bir türdür. Kiliselerin ilahileri farklı seslendirme biçimlerini yerelliklere (şehir, bölge, ülke) göre şekillendirmeleri tapınma bağlamında farklılık teşkil etse de küresel anlamda Protestanlar arasında birleştiriciliği sağlayan müziksel unsur ortak tapınma dağarıdır. Bu bağlamda Türk Çağdaş Hristiyan Müziği hem yerel hem de küresel bileşenleri içeren ve Protestan kültürel kimliği bağlamında Türk Protestanlar arasında 'biz' olgusunu yaratan bileşenlerden bir tanesidir.

KAYNAKÇA

- ABELMAN, Robert (2006). "Without Divine Intervention: Contemporary Christian Music Radio And Audience Transference", *Journal Of Media And Religion*, 5:4, s. 209-231.
- AKDEMİR, A. Müslim (2004). "Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 3, S. 1, s. 43- 50.
- ALTMAN, Irwin, TAYLOR, Dalmas (1973). *Social Penetration Theory*, New York: Holt, Rinehart & Winston.
- ASLAN, Uğur (2015). *Protestan Ritüellerinde Popüler Müzik Pratiği: İzmir Çağdaş Tapınma Scene*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- ASLAN, Uğur, YÜKSELSİN, İbrahim Yavuz (2015). "Protestan Ritüellerinde Popüler Müzik Pratiği: İzmir Çağdaş Tapınma Scene", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 8, S. 40, s. 876-888.
- ASSMANN, Jan, CZAPLINCA, John (1995). "Collective Memory and Cultural Identity", *New German Critique*, No.65, Cultural History/Cultural Studies, s. 125- 133.
- BAACK, Donald, FOGLEASSO, Christine, HARRIS, James (2000). "The Personal Impact of Ethical Decisions: A Social Penetration Theory", *Journal of Business Ethics*, Vol. 24, s. 39-49.
- DUMBAULD, Ben (2012). "Worship Music And Cultural Politics In The Chinese- American Church", *Ethnomusicology Review*, Volume. 17, <http://ethnomusicologyreview.ucla.edu/journal/volume/17/piece/590> erişim tarihi: 07.12.2014.
- EROL, Ayhan (2002). *Popüler Müziği Anlamak: Kültürel Kimlik Bağlamında Popüler Müzikte Anlam*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- FRITH, Simon (2011). "Music and Identity", *Questions of Cultural Identity*, ed. Stuart Hall, Paul Du Gay, Wiltshire: Sage Publications, s. 108- 127.
- GORMLY, Eric (2003). "Evangelizing Through Appropriation: Toward A Cultural Theory On The Growth Of The Contemporary Christian Music", *Journal Of Media And Religion*, 2:4, s. 251-265.
- GROSSBERG, Lawrence (2003). "Identity and Cultural Studies: Is That All There Is?", *Questions of Cultural Identity*, ed. Stuart Hall, Paul Du Gay, Wiltshire: Sage Publications, s. 87-107.

- HABOUBİ, Ferida (2010). *Anglo-Sakson Protestan Teşkilatlarının Türkiye'deki Faaliyetleri (1950-2000)*, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yard. Doç. Dr. Ali Karaca, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı.
- HALL, Stuart (1990). "Cultural Identity and Diaspora", ed. J. Rutherford, *Identity: Community, Culture, Difference*, London: Lawrence&Wishart
- _____ (1991). "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik," ed. Anthony D. King, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi. Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*, (Çev.:G. Seçkin - Ü. H.Yoksal), Ankara: Bilim ve Sanat, s. 39-61.
- _____ (2011). "Introduction: Who Needs Identity", *Questions of Cultural Identity*, ed. Stuart Hall, Paul Du Gay, Wiltshire: Sage Publications, s. 1-17.
- JONES, Ian, WEBSTER, Peter (2006). "The Theological Problem of Popular Music For Worship In Contemporary Christianity", *Crucible The Journal of Christian Social Ethics*, s. 9-16.
- KEYMAN, Fuat (2007), "Türkiye'de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 41, s. 217-230.
- MALKOÇ, Mustafa Numan (2006). *Günümüz Türkiye'sinde Protestanlık*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- NETO, Leon (2010). "Contemporary Christian Music and the "Praise and Worship Style", *Journal of Singing- The Official Journal of the National Association of Teachers of Singing*, Vol.67, No.2, s. 195-200.
- Protestan Kiliseler Derneği*, (2010). "Tehdit" mi, Yoksa Tehdit Altında mı? Türkiye'deki Protestanların Yasal ve Sosyal Sorunları, İstanbul: Anadolu Ofset.
- TOMLINSON, John (2003). "Globalization and Cultural Identity", *The Global Transformations Reader*, 2, s. 269- 277.
- TOPÇU, Ömer (2006). *Protestanların Türkiye'deki Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yrd. Doç. Dr. Kürşad Demirci, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- TRIANDIS, H. C. (2002). "Subjective Culture", *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(2), <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1021> Erişim Tarihi: 04.01.2016
- İnternet Kaynakları**
- 01-) KULICH, Steve J. (2015). "Identity Is Like An Onion", *Intercultural Communication*, Shangai International Studies University (SISU). <https://www.futurelearn.com/courses/intercultural-communication/1/steps/55818> Erişim Tarihi: 23.11.2015
- 02-) RUOBING, Chi, KULICH, Steve J. (2015). "What Is Considered Cultural Identity", *Intercultural Communication*, Shangai International Studies University (SISU). <https://www.futurelearn.com/courses/intercultural-communication/1/steps/55794> Erişim Tarihi: 06.12.2015
- 03-) GALLI, Mark (2011). "The End Of Worship Wars", *Christianity Today*, March 11. <http://www.christianitytoday.com/ct/2011/march/endworshipwars.html> Erişim Tarihi: 04.01.2016
- 04-) "Tapınma Savaşlarını" (*Worship Wars*) temsil eden karikatür <https://update.gci.org/2013/05/bill-miller/?format=printable&date=2013-05-22> Erişim Tarihi: 04.01.2016
- 05-) ACQUAH-BEENYI, Kojo, "The Worship of the Church Of Christ" <http://www.churches-of-christ.net/tracts/job086u.htm> Erişim Tarihi: 07.01.2016
- Kişisel Görüşmeler**
- TISON, Mike, 20.01.2015
- BUCKLEY, Mike, 12.02.2015